

DE NAAM CATUALIUM

Door Jan Verlinden

Deze korte serie over de Romeinen in Heel is een bewerking van de informatie bij de tentoonstelling in de bibliotheek in Heel in de vertelkast van Heemkring Heel. De vertelkast is een kast met televisie, vitrines,

laden en een boekenplank die van de bibliotheek naar een klaslokaal van basisschool de Sleye kan worden gerold. De kast is, dankzij ondersteuning van de gemeente, eind december 2023 in gebruik genomen.

Het is de bedoeling dat er elk half jaar een andere tentoonstelling over de geschiedenis van Heel wordt georganiseerd.

Het eerste thema was: *Romeinen in Heel*. Daarbij kwamen aan bod: de naam Catualium, het grafveld van Catualium en de vicus van Catualium.

Deze onderwerpen zullen hier nogmaals beknopt besproken worden.

Groep 8, 7, 6 en 5 van de basisschool hebben in de klas hierover een les gehad met diapresentatie en in de bibliotheek hebben de bezoekers kennis ervan kunnen nemen via de vertelkast. In de vitrines lagen replica's met telkens een toelichting. Uit die kast waren ook veel boeken over de Romeinen te leen.

Er is helaas in Heel nooit een steen gevonden waarop de Romeinse naam van de plaats staat. Lang is er dan ook twijfel geweest of de naam Catualium wel betrekking had op Heel. Inmiddels zijn er zoveel vondsten gedaan, dat terecht gesteld mag worden dat Heel ooit Catualium heette.

Sporen van ROMEINEN in Heel

De naam Catualium is tot nu toe bekend uit twee bronnen. Bij de opgraving van een Romeinse villa in het Ravensbos in Valkenburg aan de Geul

vond men in 1928 de restanten van drie bronzen plaatjes. Het waren zogenaamde 'tabulae ansatae' die ooit bevestigd waren op een geschenk, b.v. een beeld. Een tabula ansata was een plaatje met twee oren in de vorm van een zwaluwstaart, zoals op bijgaande afbeelding.

Op één bronzen plaatje betuigt aan de voorkant een zekere Julius in fraaie letters zijn vriendschap aan Marcus Vitalinius Secundus, een hoge ambtenaar van Colonia Ulpia Trajana (CVT), het tegenwoordige Xanten.

Later is het plaatje blijkbaar opnieuw gebruikt en is er aan de achterkant opnieuw een inscriptie aangebracht. Zie bijgaande afbeelding. Voor ons is die tekst van belang. Hij is gepunteerd (ingeslagen met een puntig voorwerp) en noemt de naam van Titus Tertinius, een belangrijke magistraat in dezelfde plaats. Blijkbaar was hij de patroon (beschermer) van de 'pagus Catualinus'. Een pagus is een district of een dorp. Het formaat van het plaatje is ca. 10 x 15 cm. Het is nog onverklaard, dat hetzelfde plaatje met een officiële opdracht tweemaal gebruikt is.

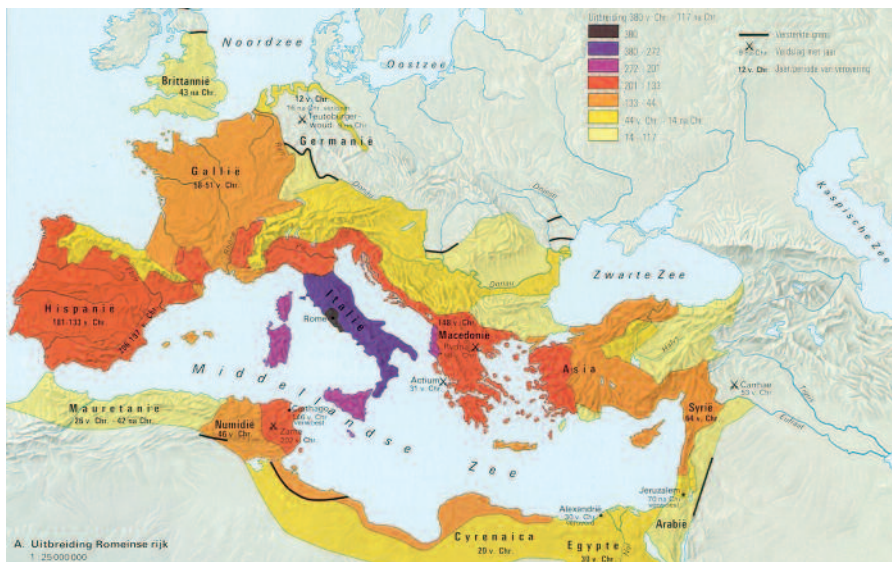
De tweede bron is een kaart die bekend staat als de **Peutingerkaart**. Dit is de enige nog bestaande reiskaart uit de Romeinse tijd. Hij is genoemd naar Konrad Peutinger die sinds 1507 de kaart in bezit had. Het origineel ligt nu in de Oostenrijkse Nationale Bibliotheek in Wenen.

Het manuscript dateert uit de 13e eeuw en is een kopie van een Romeins handschrift uit de 4e eeuw. Dat ging weer terug op een kaart uit de tijd van keizer Augustus in het begin van onze jaartelling. Door het herhaalde kopiëren staan er nogal wat fouten op de kaart (vooral bij de getallen), wat de interpretatie niet gemakkelijk maakt.

De kaart is gemaakt van vellen perkament¹ en is 6,75 m lang en slechts 34 cm hoog! Bedacht moet worden dat in de Romeinse tijd een boekrol gebruikelijk was. Zo'n rol bladen van papyrus en later perkament werd van links naar rechts beschreven in kolommen. Zo'n kolom heette in het Latijn 'pagina'. De kaart werd opgerold op twee stokjes en vervolgens opgeborgen in een koker met een label voor de inhoud. Met de rechterhand rolde een lezer de boekrol af en met de linkerhand werd ze opgerold. In de joodse eredienst wordt nog altijd gelezen uit boekrollen: de thorarollen. Deze worden ook nog steeds volgens eeuwenoude traditie met de hand gekopieerd. Hierbij een afbeelding ervan. De Peutingerkaart heeft de vorm van zo'n boekrol (Latijn: volumen)². De vorm was erg handig om op reis mee te nemen. Het nadeel was dat de geografische werkelijkheid nogal aangepast moest worden. Op de Peutingerkaart staat het hele Romeinse rijk aangegeven en de toenmaals bekende wereld daarbuiten, maar dus wel nogal vertekend. Hierbij een kaart van het Romeinse rijk in zijn grootste omvang, omstreeks 117 na C. (Bron: *bosatlas van de wereldgeschiedenis*).

- Perkament werd gemaakt van de huid van kalveren, schapen of geiten. Het was duur, maar ook goed bestand tegen vocht. Vanaf 1400 gebruikte men meestal het goedkopere papier in plaats van perkament.
- Vanaf de 2e eeuw n. Chr. werd de boekrol langzaam verdrongen door de codex, het boek in zijn huidige vorm. Werken van de klassieke, heidense auteurs verschenen nog vaak als boekrol, maar christelijke teksten verschenen altijd als codex.

De Peutingerkaart ziet er anders uit dan een moderne kaart, maar is heel goed vergelijkbaar met een plattegrond van de metro. Je ziet meteen, wat de volgende halte en het eindpunt is. Hierbij zo'n kaart van de Romeinse hoofdwegen in Europa. Je

moet bovendien bedenken, dat de makers van de kaart de wereld niet zagen als een bol. Men dacht toen, dat de wereld plat was en omringd werd door zeeën. Hun centrum van de wereld was Rome. Daar kwamen alle wegen bijeen.

WAT IS ER TE ZIEN OP DE PEUTINGERKAART?

De grote Romeinse wegen zijn rood getekend. Verder staan aangegeven: bergen, zeeën, rivieren en plaatsen. Van deze staat soms alleen de naam genoemd, maar hoe belangrijker de plaats, des te groter is het toegevoegde vignet.

Getallen geven de afstand van de ene plaats naar de andere aan. Vanaf de stad Lyon in Frankrijk is de Gallische afstandsmaat in gebruik. Lyon heette indertijd Lugdunum en was de hoofdstad van Gallië. De afstandsmaat is de 'leuga', ongeveer 2,2 km. De

'leuga' werd vanaf 200 na C. officieel en algemeen gebruikt. Op de rest van de kaart staat de afstand aangegeven in Romeinse mijlen van 1,5 km.³

Ook ons land staat op de Peutingerkaart, maar de vorm is zeer vertekend. Aan de weg van Atuaca (Tongeren) naar Noviomagi (Nijmegen) ligt **Catualium**. Dat was de Romeinse naam van Heel. Deze nederzetting staat vermeld tussen Blariaco (Blerick) en Feresne (Dilsen in België). De weg loopt aan de linkerkant van de Maas.

DE NAAM CATUALIUM

Voor de naam 'Catualium' zijn al veel verklaringen gegeven. Die zijn recent besproken door Schrijnemakers (2014: Codex Nederlands-Limburgse toponiemen). Volgens hem is het Germaanse woord 'Hadu' (strijd) en 'le' (hoogte) steeds in gebruik gebleven. Gallisch-Romeinse kaartmakers noteerden het woord als Catualium. De plek zou gezocht moeten worden in de buurt van de kerk.

Het blijft de vraag, of de betekenis 'Strijdhogte' correct is. Vanaf de uiterwaarden gezien lijkt de omgeving van de kerk op een hoogte te liggen, maar in feite is boven op de steilrand het hoogteverschil tussen het gebied rond de kerk en de Dorpsstraat verwaarloosbaar klein en zeker niet strategisch van belang.

³ De naam 'mijl' is afgeleid van het Latijnse '*mille passuum*' (duizend passen). De afstand die één voet overbrugde bij het lopen noemde men één pas (dus 1, 50m). Wij beschouwen dit als 2 passen.